

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23667281>

Bo'lajak pedagoglarning hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorligini diagnostika qilish: mezonlar, indikatorlar va baholash mexanizmlari

Tuychiyeva Inoyatxon Ibragimovna –
Farg'ona davlat universiteti professori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: fdupedagogika@umail.uz
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6822-8595>

Annotatsiya. Maqolada bo'lajak pedagoglarning o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorligini tashxislashning nazariy-metodik asoslari yoritiladi. Xalqaro kompetensiya doiralari va pedagogik baholash manbalari tahlili asosida besh mezon, o'n besh kuzatiladigan indikator va ko'p manbali dalillarga tayanuvchi diagnostik mexanizm taklif etiladi. To'rt pog'onali rubrika, integral indeks va darajaviy tasnifning dastlabki qoidalari bayon qilinadi. Taklif konseptual xarakterga ega bo'lib, uning ishonchliligi va validligi keyingi empirik sinovda aniqlanishi lozim.

Kalit so'zlar: hayotiy ko'nikmalar, bo'lajak pedagog, kasbiy tayyorlik, diagnostika, indikator, baholash rubrikasi, refleksiya.

Диагностика готовности будущих педагогов к формированию жизненных навыков: критерии, индикаторы и механизмы оценивания

Аннотация. В статье предложена концептуальная система диагностики готовности будущих педагогов к формированию жизненных навыков школьников. На основе анализа международных рамок компетенций выделены пять критериев, пятнадцать наблюдаемых индикаторов и механизмы оценки по нескольким источникам доказательств. Описаны аналитическая рубрика и предварительные уровни интерпретации результатов. Подчеркивается необходимость дальнейшей эмпирической проверки надёжности и валидности предложенной системы.

Ключевые слова: жизненные навыки, подготовка педагогов, готовность, диагностика, индикатор, рубрика.

Assessing pre-service teachers' readiness to develop life skills: criteria, indicators, and assessment mechanisms

Annotation. The article proposes a conceptual diagnostic system for assessing

preservice teachers' readiness to develop pupils' life skills. A comparative analysis of international competence frameworks informs five criteria, fifteen observable indicators, and a multi-source assessment process. An analytic rubric and provisional performance levels are outlined. The framework assesses teaching readiness rather than pupils' attained skills and requires subsequent empirical validation of reliability, validity and fairness.

Keywords: *life skills, preservice teachers, professional readiness, diagnostic criteria, indicators, analytic rubric.*

KIRISH

Ta'limning natijadorligi o'quvchining bilimlarni takrorlashi bilangina emas, balki ularni kundalik hayotdagi vaziyatlarda qo'llashi, muammoni mustaqil hal qilishi, mas'uliyatli qaror qabul qilishi va boshqalar bilan samarali hamkorlik qila olishi bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida mustaqil pedagogik vazifa sifatida qaralishi zarur. Biroq ushbu vazifaga tayyorlikni faqat nazariy bilim testi yoki talabaning o'zini o'zi baholashi orqali aniqlash yetarli emas. UNICEFning transfer ko'nikmalari doirasida tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muammo yechish, qaror qabul qilish, muloqot, hamkorlik, empatiya va o'zini boshqarish hayot davomida qo'llanadigan ko'nikmalar sifatida tavsiflanadi [1; 2]. CASEL yondashuvida esa o'zini anglash, o'zini boshqarish, ijtimoiy xabardorlik, munosabatlarni boshqarish va mas'uliyatli qaror qabul qilish o'zaro bog'liq kompetensiyalardir [3]. OECD tadqiqotlari ham ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni ta'lim sharoiti va rivojlanish kontekstidan ajratmasdan o'rganish muhimligini ko'rsatadi [4]. Mazkur xalqaro tasniflar asosan ta'lim oluvchining ko'nikmalariga qaratilgan. Bo'lajak pedagogning tayyorligi esa boshqa konstrukt: u o'quvchida tegishli ko'nikma qanday rivojlanishini bilishi, o'quv vaziyatini loyihalashi, mashg'ulotni olib borishi, kuzatiladigan natijani baholashi va pedagogik ta'sirni tuzatishi bilan belgilanadi. Demak, "o'quvchining hayotiy ko'nikmasi" va "pedagogning uni shakllantirishga tayyorligi" bir xil ko'rsatkich bilan o'lchanmasligi lozim.

Tadqiqotning maqsadi – bo'lajak pedagoglarning o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorligini baholash uchun diagnostik mezonlar, kuzatiladigan indikatorlar va baholash mexanizmlarini nazariy jihatdan ishlab chiqish. Tadqiqot savoli quyidagicha: pedagogning mazkur faoliyatga tayyorligini qaysi amaliy mahsulotlar va xatti-harakatlar orqali asosli baholash mumkin?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-metodik loyihalash xarakterida olib borildi. Xalqaro tashkilotlarning hayotiy va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarga oid doiralari, kompetensiyalarni baholash nazariyasi, analitik rubrikalar va bo'lajak pedagoglarning baholash savodxonligiga doir ilmiy manbalar maqsadli tanlanib, qiyosiy, tizimli va tushunchaviy tahlil qilindi [1–9]. Bu izlanish empirik eksperiment yoki protokoli oldindan ro'yxatdan o'tkazilgan tizimli adabiyotlar sharhi sifatida taqdim etilmaydi. Metodologik izchillik uch bosqichda ta'minlandi: birinchidan, hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga zarur pedagogik funksiyalar ajratildi; ikkinchidan, ular mezon va kuzatiladigan indikatorlar shaklida operatsionlashtirildi; uchinchidan, har bir indikatorga vaziyatli topshiriq, mikroders, kuzatuv varaqasi yoki refleksiv portfel ko'rinishidagi baholash dalili moslashtirildi. Bir mezonni birgina savol bilan baholash o'rniga vazifa, ijro va refleksiyani bog'lovchi ko'p manbali yondashuv tanlandi. Mezon indikatoridan tashqari baholash sharoiti ham birxillashtirilishi nazarda tutiladi: barcha talabalar uchun o'xshash murakkablikdagi kasbiy vaziyat, bir xil vaqt va tushunarli rubrika beriladi; baholovchilar kuzatiladigan faoliyatga tayanadi. Shaxsiy xususiyatlar, pedagogning nutq uslubi yoki texnologik jihozlanganlik natijaga asossiz ta'sir

ko'rsatmasligi kerak. Diagnostika pedagogik yordamni loyihalashga xizmat qilishi, ma'muriy jazolash vositasiga aylanmasligi lozim [5; 6].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Nazariy tahlil natijasida tayyorlikning besh o'zaro bog'liq mezonni ajratildi: motivatsion-aksiologik, kognitiv-metodik, loyihaviy-tashkiliy, faoliyatli-kommunikativ va reflektiv-diagnostik. Har bir mezon uchta indikator bilan operatsionlashtirilib, jami 15 indikatorli loyiha shakllantirildi. Indikatorlar talabani nima haqda fikr bildirishi bilangina emas, balki aniq pedagogik vaziyatda nima qilishi va qanday mahsulot yaratishi bilan ifodalanadi (1-jadval).

1-jadval.

Bo'lajak pedagoglar tayyorligining diagnostik mezonlari va indikatorlari

Mezon	3 indikator	Baholash dalili
Motivatsion-aksiologik	1) Hayotiy ko'nikmalar ahamiyatini asoslaydi; 2) inklyuziv va etik talablarni hisobga oladi; 3) kasbiy rivojlanish maqsadini belgilaydi.	Qadriyatli dilemma; asoslangan pozitsiya; shaxsiy reja.
Kognitiv-metodik	4) Hayotiy ko'nikmalar tasnifini farqlaydi; 5) yosh va ehtiyojga mos maqsad qo'yadi; 6) maqsadga muvofiq metod tanlaydi.	Nazariy test; vaziyat tahlili; metodik izoh.
Loyihaviy-tashkiliy	7) O'lchanadigan dars natijasini belgilaydi; 8) muammoli keys va topshiriq tuzadi; 9) resurs hamda hamkorlikni rejalaydi.	Dars fragmenti; keys; faoliyat xaritasi.
Faoliyatli-kommunikativ	10) Dialog va hamkorlikni tashkil etadi; 11) mas'uliyatli qarorni mashq qildiradi; 12) moslashuvchan teskari aloqa beradi.	Mikrodars; rol o'yin; kuzatuv varaqasi.
Refleksiv-diagnostik	13) Kuzatiladigan rubrika tuzadi; 14) turli dalillarni uyg'un baholaydi; 15) natijadan korreksiya rejasini chiqaradi.	Analitik rubrika; portfel; refleksiv xulosa.

Baholashning analitik rubrikasida har bir indikator 0-3 ball oralig'ida kodlanadi: 0 – talab etilgan harakat namoyon bo'lmadi; 1 – yordam bilan, fragmentar bajarildi; 2 – asosan mustaqil va vaziyatga mos bajarildi; 3 – mustaqil, dalilli va yangi vaziyatga ko'chiriladigan darajada bajarildi. Indikator ballarini qo'shish orqali $B = \sum_{i=1}^{15} s_i$, $0 \leq B \leq 45$ integral ko'rsatkich olinadi. Besh mezonning har biri 0–9 ball oralig'ida alohida profil sifatida ham qayd etiladi. Dastlabki metodik tasnif uchun $B \leq 18$ – past, 19-33 – o'rta, 34-45 – yuqori daraja taklif qilinadi; yuqori daraja sharti sifatida har bir mezon bo'yicha kamida 5 ball yig'ish nazarda tutiladi. Jami 34 balldan oshgan, biroq bir mezonda 5 balldan kam to'plagan talaba o'rta darajada qoladi. Bu chegaralar normativ yoki tajribada isbotlangan kesimlar emas: keyinchalik ekspert bahosi va empirik taqsimotga tayanib aniqlashtirilishi shart. Diagnostik vazifaga misol sifatida o'quvchilar guruhida bahs kelib chiqqan vaziyat tanlanadi. Bo'lajak pedagog (a) nizoning sababini va zarur hayotiy ko'nikmani aniqlaydi, (b) hamkorlik va muloqotga qaratilgan besh daqiqalik faoliyatni loyihalaydi, (c) mikrodarsda uni bajaradi, (d) tengdoshlarning kuzatuv dalillarini umumlashtiradi va (e) keyingi urinish uchun tuzatish kiritadi. Bitta vaziyat orqali bilim, loyiha, kommunikativ harakat va refleksiya birgalikda, lekin alohida indikatorlarda baholanadi.

Taklif etilgan tizimning farqlovchi jihati tayyorlikni faqat talabani hayotiy ko'nikmalarga oid tushunchalarni bilishi bilan tenglashtirmasligidir. Ijtimoiy-emotsional sohada tashxis vositalari ko'pligi qayd etilgan bo'lsa-da, ularning maqsadli guruhi va o'lchanadigan konstruktini farqlash zarur [7; 8]. Shuningdek, bo'lajak pedagoglar

kompetensiyalarini baholashda o'zini o'zi baholashga ortiqcha tayanish real bajarish qobiliyatini to'liq yoritmasligi mumkin [7]. Shu sababli loyihada test ma'lumotlari pedagogik vaziyat, amaliy ijro va reflektiv dalillar bilan to'ldiriladi. Rubrika baholashni shaffoflashtiradi: talaba qaysi faoliyat yuqori sifatli hisoblanishini oldindan biladi, baholovchi esa umumiy taassurot o'rniga aniq harakatni qayd etadi [5]. Biroq har bir indikatorning mazmuniy aniqligi, mezonlar o'rtasidagi chegaralar va yig'ma ballni talqin qilish uchun alohida ekspertiza talab etiladi. Xususan, o'zini boshqarish yoki empatiyani o'quvchida rivojlantirishga o'rgatish bilan bo'lajak pedagogning o'zida shu sifatning mavjudligini farqlash kerak. Amaliyotga joriy etish oldidan diagnostika kartalari pedagogika o'qituvchilari hamda amaliyotchi pedagoglar ishtirokida mazmuniy ekspertizadan o'tkazilishi, so'ng kichik pilot tanlanmada sinab ko'rilishi maqsadga muvofiq. Baholovchilararo moslikni ordinal indikatorlarda vaznli kappa yoki Krippendorff koeffitsienti, yig'ma ballarda esa tegishli kelishuv ko'rsatkichlari bilan tekshirish mumkin. Pilot natijalarining ichki muvofiqligi, indikatorlarning ajratuvchanligi va kesim ballari baholangach, rubrikaga tuzatish kiritiladi [6; 9]. Mazkur diagnostik model o'quvchilarning real hayotiy ko'nikmalari rivojlanganini bevosita isbotlamaydi: u bo'lajak pedagogning bunday jarayonni loyihalash va olib borishga tayyorligini baholash uchun mo'ljallangan. Keyingi bosqichda pedagog tayyorligi natijalarini o'quvchilar faoliyatidagi mustaqil kuzatuvlar bilan bog'lash, ta'lim muassasalari va yosh guruhlari kesimida barqarorligini sinash hamda rubrikaning adolatligini tekshirish talab etiladi. Shu asosda mazkur taklif ilmiy jihatdan istiqbolli, biroq hozircha empirik validatsiyadan o'tmagan konseptual mexanizm sifatida baholanadi.

XULOSA

Bo'lajak pedagoglarning o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorligi motivatsion-aksiologik, kognitiv-metodik, loyihaviy-tashkiliy, faoliyatli-kommunikativ va reflektiv-diagnostik mezonlarning funksional birligida namoyon bo'luvchi kasbiy-pedagogik konstrukt sifatida talqin qilindi. Uning besh mezon va o'n besh indikatorli diagnostik loyihasi pedagogik maqsadni aniqlash, faoliyatni tashkil etish, kuzatiladigan dalillarni yig'ish va natijaga ko'ra rivojlantiruvchi yordamni belgilash imkonini beradi. Taklif etilgan 0–3 ballik rubrika va 45 ballik integral model pedagoglar tayyorligini tavsiflashning boshlang'ich metodik vositasi hisoblanadi; belgilangan darajalar, ishonchlilik va validlik ko'rsatkichlari hali empirik tekshiruvni talab qiladi. Keyingi tadqiqotlarda ekspertizadan o'tkazilgan indikatorlar asosida pilot diagnostika, baholovchilararo kelishuv va natijalarning tashqi mezonlar bilan bog'liqligini aniqlash ustuvor vazifa bo'lishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tuychiyeva I.I. Bo'lajak pedagoglarni o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishga tayyorlashning pedagogik tizimini takomillashtirish // Farg'ona metodika maktabi. – 2026. – 1-son. – B. 3–7.
2. Jabborova O.M., Qarshiboyeva X.K. Pedagogik diagnostika: darslik. – Toshkent: ZEBO PRINT, 2024. – 134 b.
3. Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiya: darslik. – Toshkent, 2018. – 265 b.
4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti: darslik. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
5. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 120 b.
6. Nurkeldiyeva D.A. Pedagogik-psixologik diagnostika: darslik. – Toshkent: Vneshinvestprom, 2019.